

א ואלה שמות בני ישראל הבאים
 מצרימה את יעקב איש וביתו באו:
 ב ראובן שמעון לוי יהודה:
 ג יששכר זבולן
 ובנימן: ד דן ונפתלי גר ואשר: ה ויהי כל
 נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש יוסף
 היתה במצרים: ו וימת יוסף וכל אחיו וכל
 הדור ההוא: ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד

א ואלין שמחה בני ישראל דעלו
 למצרים עם יעקב גבר ואנש ביתה
 עלו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה:
 ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן
 ונפתלי גר ואשר: ה ויהנה כל
 נפשתיא נפקי ירפא דיעקב שבעין
 נפשין ויוסף דהנה במצרים:
 ו ומית יוסף וכל אחוהי וכל דרא
 ההוא: ז ובני ישראל נפישו

הדור ההוא: ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אע"פ שמנאן א בחייהו
 בשמותם, חזר ומנאן במיתתו, ב להודיע חבתו שנמשלו
 לכוכבים, ג שמוליאן ומכניסן במספר ובשמותם, שנאמר
 המוליא במספר כבאם ד לכולם בשם יקרא (ישעי' מ, טו.
 שמו"ר אג,ג): (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו
 בכלל שבעים, ה ומה בא ללמדנו, וכי לא היינו יודעים ו
 שהוא היה במצרים, אללא להודיע דקתו של יוסף, הוא
 יוסף הכועס ז את לאן אציו, הוא יוסף שהיה במצרים
 ונעשה מלך ועמד בצדקו: (ו) וישרצו. שהיו יולדות

שפתי חכמים

א דקשה לרש"י למה מנאן פעם אחרת הא כבר מנאן לעיל בפ' ויגש וא"ל דלעיל מנאן
 בחייהו ועכשיו מנאן אחר מיתתו מנ"מ בין מנין דקודם מיתה בין לאחר מיתה כיון
 דכבר מנאן ועל זה פירש להודיע כו'. א"י ק"ל דואלה ל"ל דלא הל"ל אלא אלה שמות
 וגו' וא"ל דקאי על מספר של מעלה דבפ' ויגש והתם כתיב ואלה דקשה למאי נ"מ
 קאמר דקאי על מספר דלעיל וא"ל דקאי על מספר דלעיל ולהודיע שזה המספר אחר
 המיתה היה ולהכי כתיב ואלה כלומר אלה שמות בני ישראל המספר של בחייהם ואלה
 מספר שמותיהם לאחר מיתה אבל עדיין קשה למה ליה למספר דלאחר מיתה כיון
 שכבר מנאן בחייהם ועל זה קאמר אע"פ כו' וק"ל: ב ולא נקט בשמותם גבי מיתתו
 דלעיל בחייהם מנאן בשמותם ופרטין אבל גבי מיתתו לא מנאן אלא ראשי השבטים
 דכתיב הכא ע' נפש וגו': ג ואין להקשות מה היא החיבה שהמשיל אותם לכוכבים
 י"ל כמו שהוכוכבים קיימין ומאירים ביום ובלילה אך ביום אינם נראים משום שרגא
 בטיהרא מאי אהני כך הם ישראל קיימין בעוה"ז ובעוה"ב וק"ל: ד [רא"ם] שמלת
 ובשמותם לא קאי אלא על מלת ומכניסין אבל בהוצאה דוקא במספר ולא בשמותם
 כמו שנאמר בקרא המוציא במספר צבאם לכלם בני ישראל גבי הוצאה כתיב מספר
 ובהכנסה כתיב בשם: ה וא"כ למה לא הוזכר שמו של יוסף בכללם כלו' קודם סך
 של יצאי ירך יעקב: ו את"ל דראשונה אינו קרויאי דצריך למכתב יוסף משום שהיה
 במצרים מ"מ קשה וכי לא היינו יודעים כו': (נח"י) הרא"ם האריך במקום שה"ל לקצר דהרב ס"ל דחזרו למעלה על הא דקאמר ויוסף ר"ל עם יוסף היו ע' וכן הוא בשמ"ר וע"ז
 מקשה והלא כו' ולמה אמר יוסף להודיע שאלא בשבטים נכללו במאמר איש וביתו אבל יוסף לא נכלל בזה וא"כ כשם שהזכיר יוסף הל"ל גם את בניו ואם תפרש שאינו
 חוזר לדלעיל ולא צריך להזכיר יוסף ובניו שהם בכלל שבעים נפש אלא להורות שיוסף הי' במצרים ע"ז קשה מה בא ללמדנו: ז ר"ל דהא שמא מתוך שהיה שפל ועני כ"כ שמא

אור החיים

פי' הבאים לסבול עול הגלות במצרים את יעקב אהו בדומין לו
 בהסכמה אחת לפרוע שטר חוב הגלות. לזה דקדק לומר הבאים,
 פירוש הגם שלא באו חפאים היו לבוא, וזה לך האות איש וביתו
 באו כאלם שמכין עצמו על הדבר, ואלו ירדו מצרים לסיבה ידועה
 לא היו עוקרים ליתם ובאים והיו באים ביאת עראי ורגליהם רגל
 ישרה לשב ארצה כנען. וטעם שחזר לומר באו ולא הספיק במה
 שהקדים לומר הבאים, נתכוון לעשות הפרש בין המטיים בפרשה
 לאנשי ביתם כי אנשי ביתם אינן כולם בגדר זה. ועי' מה שכתבתי
 בפרשת ויגש בפסוק בניו ובני בניו וגו' כי הם דוקא היו חפאים בדבר.
 והגם שלא מנה כאן אללא י"ב שבטים, אולי שהם היו בגדר בפני
 עצמם בדומה ליעקב.
 או יתבאר הכתוב על זה הדרך ואלה שמות בני ישראל ומצרים
 וחפאים מצרימה הרשומים ראובן שמעון וגו', אבל כל שאר יולאי
 יך יעקב לכך שבא יעקב באו עמו, והוא אומר את יעקב איש
 וביתו באו, וזולת ביאת יעקב לא היו באים כולם, ולזה הולך
 לומר באו פעם שנית:
 עוד יראה אומרם הבאים וגו' שבא לומר מופת חותך כי בראש
 באו והראיה שאחר מות אביהם ועלו ארצה כנען חזרו פעם
 ב' כלאמור בפרשת ויחי, והוא אומרם הבאים מצרימה את יעקב מחדש

א ואלה שמות בני ישראל. טעם אומרם ואלה בתוספת וא"י
 ללמוד עליהם כי כולם לדיקים כאבותיהם ואלה מוסקי על
 הראשונים מה ראשונים להם אצרכם יחזק יעקב לדיקים עליונים
 כמעשה אבות עשו הבנים.
 עוד יראה על דרך אומנם ז"ל (תנחומא שמות ד') כי זמן הגלות
 התחיל מימי אצרכם משנוכלד יחזק, והוא אומרם ואלה וגו'
 הבאים מצרימה מוסקי על הראשונים לומר לך שגם הראשונים
 בגלות היו ואלה עמהם.
 עוד יראה מה הראשונים ידעו והכירו בגלות וקבלו עליהם ועל
 זרעם כמו כן אלה. והוא אומרם ואלה מוסקי על הראשונים
 ולדרך זה הרוחנו טעם נכון לדעת לאיזה ענין חזר הכתוב ומנאם
 אחר שכבר מנאם בפרשת ויגש ביצירתם למצרים, ורש"י ז"ל פירש
 כי להודיע חבתו חזר ומנאם במוחם, ואין דבר זה מספיק אללא
 לדרשה ולא לפשטן של דברים, ועוד לדבריו היה לו לקבוע המנין
 אחר אומרם ומית יוסף וגו' ואלה שמות וגו', ולדרכנו הכתוב יודיע
 טעם מניינם שמונה הוא והולך בספר התורה מי ומי הבא לקבל
 גזירת מלך לסבול עול הגלות ולא פנה עורף כמעשה עשו הרשע
 (בבאראית לו) שהלך לו אל ארץ מפני יעקב, ודרשו ז"ל (ב"ר פ' פ"ב)
 מפני שטר חוב של הגלות, ואמר ואלה שמות וגו' הבאים מצרימה

א ואילין שמהת בני ישראל דעלו למצרים עם יעקב גבר עם אגש ביתיה עלו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן ובנמיין: ד דן ונפתלי גר ואשר: ה ונהה סכום כל נפששתא נפקי ירכא דיעקב שובעין נפששתא עם יוסף וקנוהו דנהה במצרים: ו ומית יוסף ובתריה מיתו כל אחוהי וכל דרא ההוא: ז ובגוי דיששכר נפישו ואתילידו וסגו ואתקיפון לחדא

בעל הטורים

א אלה שמות בני ישראל הבאים. ר"ת שביה שאף כשהיו בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ד' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמותם וכו' וגם כן ואלה ר' מוסיף על ענין ראשון וימת יוסף ואלה שמות שצוה להם שלא שינו שמותם ואמר להם אף על פי ששינו שמי צננת פענח אתם אל תשנו שמותיכם: ישראל הבאים. ר"ת וס"ת מילה: את יעקב איש. ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד ו"ב שבטים משל לבונה פלטרין בעמוד א' ונפל וחזר ובנה בשני עמודים ונפל בג' עמודים ונפל מה עשה בנאו ב"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד ו"ב שבטים שלא היה בהם פסולת וזהו הוי עמודים שהם עמודי העולם: ז פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאר מאר. ששה לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס אחד:

אור החיים

שצטים והיו בני יעקב שמונים ענפים, וזוה נתיאצבו כל הדקדוקים יחד.

עוד יכוין הכתוב צאומרו כל נפש וגו' ויוסף וגו' לומר כי כללות ענפים אלו כולם שוים לטובה באין הדל. ציניהם כולם דיקים כולם חכמים כולם בלב שלם זה על זה וכלו כולם נפש אחת, והודיע חידוש ורבותא גדולה היא ללד יוסף שהיה במלכים ומן הטובע יהיה משתנה מהשואת האחים צין ללד האחוה כי לא יתכן שיהיה שוה צרצון כהשואת כולם ללד מה שעשו לו שמכרוהו ונתאכזרו עליו ואיך לא יהיה קלת שניו בינו לצין כולם, צין ללד הצדקות כי היה נתון צכור הטומאה והאחים היו צארץ כנען ומסוככים צאילן הוא יעקב לצביה, ועל כל פנים ישתנה קלת, ואף על פי כן מודיען הכתוב כי שוה הוא להם ונכנס במספר הע' וכהשואת כולם יחד ליקרא נפש אחת צין לפרט האהבה והאחוה הנכונה צין לענין הצדקות וטהרת הגפש, שלא נדבק צו מתחלואי הנפש הגם היותו במלכים. ועיין מה שכתבתי בצפסוק (ויגש מו ל) אמותה הפעם וגו':

ו (ו-ח) וימת יוסף וגו' ובני ישראל וגו'. כריך לדעת לזיחה

איך וציתו. צלו אחר שעלו מסס חזרו למלכים איך וציתו ומנה הכתוב מי הם צעלי צדקות זה לראובן וגו' הא למדת כי ענפי האילן כאלו ענמו שוים לחפוצ בגזירת מלך וכתב צפסר זכרון לפניו ליראי ה' וגו':

ה ויהי כל נפש וגו' ויוסף וגו'. כריך לדעת למה אמר, ויהי לשון צער, ואם על הגלות איך זה מקום הדבר. גם כריך לדעת אומרו כל.

עוד למה הוצרך לחזור להודיע מנין יולאי ירך יעקב וצבר השמיענו וידעטם. עוד מה הודעה זו כדבר חדש ויוסף היה במלכים.

ואולי שיקון הכתוב לומר על דרך אומרים ז"ל (סוטה ל"ו) שעתיד היה יוסף להעמיד ו"ב שצטים ומי סבב שלא העמיד אלא צ' הוא פגע רע שפגעוהו אשת פוטיפר ופוזו זרועי ידיו ע"כ, הא למדת שזולת זה ה' יוסף מעמיד ו"ב שצטים, והוא אומרו ויהי לשון צער שמטערת החורה על שלא היו צין הכל אלא שצטים נפש, והוא אומרו כל נפש וגו', ונתן הטעם לדבר שלא היו אלא ע' ואמר ויוסף היה וגו' ודין גרמא שלא היו, יולאי ירך יעקב אלא ע' נפש שזולת זה אם לא ירך יוסף למלכים היה יוסף מעמיד ו"ב

רמב"ן

ואותם שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא (עזרא א א' ב) לחבר הספור, אלא שהיו שני ספרים, השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין. וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות:

ורבי אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים, הזכיר כי גם אחיו בדתם היו מעטים ופרו ורבו. ואיננו נכון. ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו ככוכבים שמוציאן במספר ומכניסין במספר, שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא (ישעיה מ כו). ואלו דברי אגדה (שמו"ד א' ג), והם דברים של אמת בענין החשוב שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר, אבל קשור הפסוקים וחבורם בוא"ו הוא כמו שפירשתי:

כלי יקר

איש וביתו באו.

והמפרשים אמרו (רבינו בחיי א) איש וביתו באו. איש זה הקב"ה איש מלחמה וביתו ובית דינו, כמ"ש (שמות יג. כא) וה' הולך לפניהם הוא ובית דינו. (זהר דף מו). ומה ענין בית דינו לכאן, ונראה שבא להבטיחם שיתקיים בהם וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית טו. יד) ע"כ באו הקב"ה ובית דינו עמהם להבטיחם כי ה' נלחם להם במצרים.

ואלה שמות בני ישראל. פירש"י להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים כו' ו"א כי הכוכב אע"פ שאינו נראה ביום מ"מ הוא בנמצא גם ביום, כך הצדיק לעולם הבא שנמשל ליום, יש לו מציאות

א) ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. הוסיף ו"ו במלת ואלה, גם אמר מתחילה הבאים לשון וזה וא"כ אמר איש וביתו באו לשון עבר. לפי שנאמר למעלה (בראשית נכו). ויישם בארון במצרים, ואחרי מות יוסף לא היו פני המצרים עם ישראל כתמול שלשום והיו מרגישים אז הביאה למצרים כאלו באו בפעם ההוא למצרים, לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון שמצד מיתת יוסף דומה כאלו עכשוו המה באים, אבל מ"מ אע"פ שיוסף מת הנה יעקב לא מת, לכך נאמר את יעקב שהיו עדיין עם יעקב וזכותו של יעקב עמד להם, בזכות מה שהיו גדורים מעריות ולא רצו לישא מן המצריות שטופי זימה ונשאו נשים כולם קודם בואם למצרים, ז"ש

מֵאֵד וְתַמְלָא הָאֶרֶץ אֲתֶם: פ ה וַיִּקָּם מֶלֶךְ
 חֲדָשׁ עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף: ט
 וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב
 וְעַצוּם מִמֶּנּוּ: י הָבֵה נְתַחֲכֶמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה
 וְהָיָה בִּי תַקְרָאנָה מְלַחְמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא
 עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאֶרֶץ:

ואתילדו וסגיאו ותיקפו לתדא
 לתדא ואתמליאת ארעא מנהון:
 ח וקם מלכא חדשא על מצרים
 דלא מקים גזרת יוסף: ט ואמר
 לעמה הא עם בני ישראל סגן
 ותקיפין מננא: י הבו נתחכמה להון
 דלמא יסגון ויהי ארי ערעננא
 קרב ויתוספון אף אגון על סנאנא
 ויגיחון בנא קרב ויסקון מן
 ארעא: יא ומניאו עליהון שלטונין

שפתי חכמים

עשה עבירה כי העוני מעביר דעתו של אדם או מתוך שהיה מלך שמא עבר עבירה
 כיון הדוא חשוב כל כך ולפי שהמנין בכאן הוא אחר מיתתן מ"ה הודיע צדקתו במנין
 הזה משום דאמר רז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך: ח (נח"י) הרא"ם כ' דאיתא
 בש"ר דמפיק לה מששה לשונות ול"ג דאתי כמ"ד בילקוט לגדול שבשרצים אהה
 מדרגה אותן דהא עכבר ילדה שיתא ונראי דברי מדרש להרב במלת וישרצו שמשמע
 דמגלת וישרצו לחוד הוא דמפיק לה והיינו מדרהפסיק הכתו' במלת וישרצו בין פרו
 ובין וירבו שלא כמנהג אלא ודאי להכי הפסיק כי פרו פירושו אחד מוליד אחד ורבו
 משמע אחד מוליד הרבה וכמו שפי' הרב בפי' בראשית ולכן הפסיק במלת וישרצו
 להודיען שסך הרבייה היתה כגדול שבשרצים (וע' בגי' אברים נכוחים): ט דאל"כ
 ויקם וימלך מיבעי ליה: כ דמלת לו קאי אעם ולא אבני ישראל: ל פי' כי לא רצו
 שיהיו יותר חכמים ממנו רק שהתחכמות היא מה לעשות להם. (מהרש"ל) דק"ל
 דהל"ל נתחכם עליו ר"ל יותר מהם ומהו לו לכן פירש מה לעשות לו: מ (נח"י) ולפי
 זה קאי אהקב"ה ולכן נכתב ג"כ רב ועצום וכל הפרשה בל' יחיד: נ וא"ת והא מיד
 צוה למילדו' להמית כל הבן הילוד ו"ל דזה ההתחכמות היה שלא מדעת מצרים אלא
 פרעה עצמו צוה להם ולא היה ירא מן העונש משום שהמילדות יעשו זאת: ס
 שהקב"ה אינו משלם אלא מדה כנגד מדה. ע ק"ל דהל"ל ענתו בסבלותו או ענתם

רש"י

פשה ח זכרם אחד: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל,
 חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו ט גזירותיו
 (סוטה יא): ו אשרי לא ידע. עשה עצמו כאלו לא ידע:
 (י) הבה נתחכמה לו. כל הבה לשון הכנה והזמנה
 לדבר הוא, כלומר הזמינו עצמיכם לכך: נתחכמה לו.
 לעם, כ נתחכמה מה לעשות לו. ורבותיו דרשו,
 נתחכם למושיען של ישראל מ לזונס צמים, נ שכבר
 נשבע שלא יביא מצול לעולם (שמו"ר א, יא). ס (והם לא הבינו
 שעל כל העולם אינו מביא, אכל הוא מביא על אומה אחת. ברכ"י יאן):
 ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותיו דרשו, כאדם
 שמתקבל עצמו, ותולה קללתו באחרים, והרי הוא כאלו

אור החיים

וענין חזר פ"ב להודיע מיתת יוסף וכבר השמיענו (סוף ויחי) וימת
 יוסף בן וגו', עוד כריך לדעת כונת הודעת הכתוב שמתו האחים וכל
 הדור. עוד מה קשר יש בין מיתת האחים והדור לאומרו ובני ישראל.
 והנה המגיד של מהר"ק הגיד לו טעם סמיכות זה והוא דרך סוד.
 עוד כריך לדעת טעם אומרו כסדר זה ובני ישראל וגו' שאם צא
 להודיענו פריית ורביית בני ישראל היה לו לומר כסדר זה ויפרו
 וישרצו וגו' בני ישראל:
 אבן ז' כחוצים האחים כחצו להודיע השתלשלות התחלת
 השעבוד וסיבותיו, והם כמספר ד'. הא' מיתת יוסף שאם היה
 יוסף קיים יספיק שלא ימשלו בהם המצריים הא למדת שכל זמן
 שיוסף קיים היו ישראל בחרץ מצריים שקטים ומעוננים. ז' מיתת
 האחים שכל זמן שאחד מן האחים קיים היו המצריים מכבדים אותן
 וכמו שפי' ז"ל (סוטה י"ג). בצפוק (בראשית נ יד) וישב יוסף וגו'
 ואחיו וגו' אחר קצרו את אצו ועוין שם דבריכם. ג' מיתת כל הדור
 פי' כל הע' נפש שכולן היו חסודין בעיניהם ובאמצעותם לא היה
 להם פנים להשתעבד בהם, או לכל שהיו בני דעה ואין מציאות
 למצריים להתחכם חכמתם שמתחיל צפה רך כי היו בני הדור ההוא
 חכמים ויכירו החכמה ולא יקבלו עשות להם דבר בשום אופן, ד'
 ובני ישראל וגו' כי אם לא היתה ההרגשה הגדולה שפרו וישרצו וגו'
 במאוד וגו' ותמלא הארץ וגו' לא היו נחניס לב לבקש תחבולות
 אלא ההרגש הגדול הוא הסובב באמצעות העדר המונע שהוא יוסף

שמהלל עצמו, ותולה קללתו באחרים, והרי הוא כאלו

ענין חזר פ"ב להודיע מיתת יוסף וכבר השמיענו (סוף ויחי) וימת יוסף בן וגו', עוד כריך לדעת כונת הודעת הכתוב שמתו האחים וכל הדור. עוד מה קשר יש בין מיתת האחים והדור לאומרו ובני ישראל. והנה המגיד של מהר"ק הגיד לו טעם סמיכות זה והוא דרך סוד. עוד כריך לדעת טעם אומרו כסדר זה ובני ישראל וגו' שאם צא להודיענו פריית ורביית בני ישראל היה לו לומר כסדר זה ויפרו וישרצו וגו' בני ישראל:

אבן ז' כחוצים האחים כחצו להודיע השתלשלות התחלת השעבוד וסיבותיו, והם כמספר ד'. הא' מיתת יוסף שאם היה יוסף קיים יספיק שלא ימשלו בהם המצריים הא למדת שכל זמן שיוסף קיים היו ישראל בחרץ מצריים שקטים ומעוננים. ז' מיתת האחים שכל זמן שאחד מן האחים קיים היו המצריים מכבדים אותן וכמו שפי' ז"ל (סוטה י"ג). בצפוק (בראשית נ יד) וישב יוסף וגו' ואחיו וגו' אחר קצרו את אצו ועוין שם דבריכם. ג' מיתת כל הדור פי' כל הע' נפש שכולן היו חסודין בעיניהם ובאמצעותם לא היה להם פנים להשתעבד בהם, או לכל שהיו בני דעה ואין מציאות למצריים להתחכם חכמתם שמתחיל צפה רך כי היו בני הדור ההוא חכמים ויכירו החכמה ולא יקבלו עשות להם דבר בשום אופן, ד' ובני ישראל וגו' כי אם לא היתה ההרגשה הגדולה שפרו וישרצו וגו' במאוד וגו' ותמלא הארץ וגו' לא היו נחניס לב לבקש תחבולות אלא ההרגש הגדול הוא הסובב באמצעות העדר המונע שהוא יוסף

יונתן בן עוזיאל

ה

לְחַדָּא וְאֶתְמַלְאִית אַרְעָא מְנַהוּן: ה וְקָם מְלִיךָ חֲדַת כְּמִין שִׁירוּיָא עַל מְצָרִים דְּלָא חָפִים יֵת יוֹסֵף וְלָא הִלִּיף בְּנִימוּסוּי: ט וְאָמַר לְעַמִּימָה הָא עֵמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל סְגִיאִין וְתַקְפִּין יִתִּיר מִיָּנָן: י אֵיתוּן כְּדוֹן נְתִיעֵט עֲלֵיהוֹן בְּהַלֵּן דִּינִין נְעֵר יִתְהוֹן קְדָם עַד לָא יִסְגֹון וְיִגְוִי אַרוּם יִתְן סְדְרֵי קְרָבָא וְיִתּוֹסְפוּן לְחוּד הַיְנוּן עַל סְנַאֲיָן וְיִשִּׁיצוּן תַּנְאָא וְלָא יִשִּׁירוּן מִיָּנָן אוּף לָא חֲד

בעל הטורים

ט אל עמו. עיי'ן עקומה אמר בע' נפש ירדו לכאן וכבר נתרבו ממנו: י הבה נתחכמה. הבה עולה י"ב כלו' שנתחכם על י"ב שבטים: והיה בי תקראנה מלחמה. שהיה ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליטת מהם: ונוסף. ג' במסורה הכא ואידך ונוסף על נחלת המטה. יש מפזר ונוסף עוד. שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומי יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסף עליהם כהם אלף פעמים:

אור החיים

בלתי אלת משם לחשש כלות אחיו הכנעני וכו'. עוד ירצה בצומרו הנה עם וגו' על זה הדרך כי עם זה משונה מכל העמים כי שאר העמים יתערבו ביניהם ואין לה עם שאין זו תערובות גדול מכמה עמים אשר לא כן עם ישראל, והוא אומרו הנה עם כולו בני ישראל ואין זר אחס, ואומרי רב ועצום פירוש כי בצמלעות היותם עם אחד ומיוחד הגם שהיו מעטים בערך שאר האומות יחשבו לרבים ועמומים מהם ללד שהם כל אחד נותן נפשו על אחיו, וזה ידוע ליודעי ערך מלחמה. עוד ירצה בצומרו רב ועצום, רב שמתרבה שלא כדרך העולם, והנה מטבע העולם כאשר יולדו רבים יהיו תשי כח בין בצחינת הנולדים בין בצחינת המוליד, ולא ולמד מהתאומים כיודע לטבעיים, ומעתה אין מיחוש לרביבים כי סופם להתמעט, וכי יהיו רבים אין בהם כח לחוש לרביביו, לזה אמר ועמוס פי' הגם שהם

עד שיאלו ישראל מנרים ק"ו שנה אין שעבוד יתר עליו ולא פחות מפ"ו כשפותיה של מרים שנקראת על סם המרור ע"כ, הרי כי אין הכרעת דבר שמשמת לוי שהוא אחרון שבשבטים התחיל השעבוד. ופשט הכתוב אני רואה שלא אמרו הבה נתחכמה לו לאל אחר מיתת כל הדור ההוא והשורו הכתוב לכל אחיו: ט ויאמר אל עמו הנה וגו', אומרו הנה וגו'. יתבאר על דרך אומנם ז"ל (ב"ר פ') בפסוק (בראשית לד) עכרתם אחי שקלולה היתה החזית וכו' כי מסורת היתה ביד וכו' שעתידין ליפול ביד ישראל ע"כ. ולזה אמר מלך מנרים הנה עם בני ישראל הידוע בתוקף ועוז הנה הוא רב ועמוס, ואמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' ועלה מן הארץ ויעשה מה שהוא מסורת בידם שהוא יאבד כל נפש לכנעני אחיו, לזה יתחכמו עליו לאוסרו לכל אלת. ולזה נקראת מנרים בית הכלא כי היו המנרים שומרים את ישראל

רמב"ן

שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם, ולכך הטיל בהם מס, כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה (מ"א ט כא): ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים, ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם. ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם. והענין שלא רצה לצוות לשרי

(י) הבה נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב, כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חנם כזה, כי עמהם הוא מתייעץ, ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה. אבל אמר שיעשו דרך חכמה

בלי יקר

ל"ד) על כן אינה איש וביתו, ומזה ראייה שמדבר בכניסה ויציאה כי שניהם נקראו ביאה. וענין המספר הוא, להודיע מעלתו כי כל דבר חשוב יש לו מספר כמו שיתבאר בעזרת פרי' כי תשא (ל. יב), ועל מעלת הצדיק שמת כתיב (תהלים נו. ט) נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך, ופסוק זה דרשו רז"ל (שבת קה:) על המוריד דמעות על אדם כשר, ומ"מ מה שאמר הלא בספרתך צריך ביאור, ונראה שרצה להביא מופת על מעלת הצדיק שמת שאינו דבר אבד ויש בו ממשות, ואמר הלא המה בספרתך כי אתה מכניסן במספר ע"כ אני מבקש שתספור גם נדירותי ותשים דמעתי בנאדך למשמרת. (ב) ראובן שמעון וגו'. פרט כאן שמותם על דרך המדרש (ויק"ר ל. ב.) בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם, ואת לשונם, ושהיו גורוין מעריות, ולא היו בהם דלטורין כו'. וטעמו של דבר הוא כדמסיק בילקוט פרשה זו שכל שמות השבטים נקראו על שם הגאולה, ראובן ראה ראיתי את עם עמי. שמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם וכן כולם, ולפי זה אם היו משנים את שמם לא היה להם רושם על הגאולה ולא היו ראויין להגאל, אחר שהחליפו את שמותם המורים על הגאולה וקורא להם שם חדש אשר אין בו הוראה על הגאולה, או היה להם שינוי השם סבה להתיאש מן הגאולה ולא היו מבקשים את פני ה' על הגאולה ועל התמורה.

ואינו נראה ואינו אבד כי אם לדורו, וי"א להפך כי הכוכב אינו נראה כ"א כלילה כך אור הצדיק וזרח אחר הערב שמשו כד"א (קהלת יב. ב.) עד אשר לא תחשך השמש וגו'. ולי נראה לפי שכל עיקר שם טוב של אדם אינו ניכר כ"א אחר מותו כי בחייו אין הדבר ידוע אם ישאר בצדקתו כמ"ש (שם ד. ב.) ושבח אני את המתים, כי בחייו אין מקום לסיפור שבחו כי מי יודע אם ישאר בצדקתו, וזהו שנאמר ויוסף היה במצרים פירש"י שבא להודיע צדקתו שעמד בצדקתו מתחילה ועד סוף, כי סוף כל דבר הכל נשמע ע"כ ספר שבחו אחר ויישם בארון במצרים, ובה נמשלו לכוכבים הנראים אחר שקיעת החמה, כך אחר הערב שמשו של אדם נראה צדקתו אם נשאר בו עד סופו, וז"ש (דניאל י. ג.) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, כי המצדיק רבים אין חטא בא לידו כרי שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן, (יומא פז.) ובו מלתא דפסיקא שאורו מזהי ככוכבים לעולם ועד אף אחרי מותו, אבל מי שאינו מצדיק רבים אינו מילתא דפסיקא שישאר בצדקו לעולם.

וב"ש רז"ל (עיי'ן שמו"ר א. ג.) שנמשלו לכוכבים שמכניסן ומוציאן במספר, יש קצת רמז לזה ממה שנאמר הבאים לשון הוה, וכתוב איש וביתו באו לשעבר, לפי שמדבר בשני ביאות אחת כבואם למצרים את יעקב איש וביתו כבר באו, אותה ביאה ראשונה היתה את יעקב גם כל איש בא עם ביתו אשתו, אבל עכשיו שרצה לדבר ממימתם כי זה נקרא ג"כ ביאה ודומה כאילו עכשיו באו מאחר שמתו שם וישארו שמה וזו ביאה שניה בהוה, אבל לא עם יעקב כי המה מתו ויעקב לא מת, גם ביאה זו אינה איש וביתו יחד כי אשתו ובניו אינן מלוין אותו כ"א עד הקבר, כדאייתא במשל בפרקי ר"א (פרק

וכמו כן אילו היו משנים את לשונם, אע"פ שלא היו משנים את שמם מ"מ לא היה שמם מורה על הגאולה כי דווקא בלשון הקדש מורה ראובן על שם ראה ראיתי עני עמי, ושמעון על שם

וַיִּשְׁמְעוּ עֲלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ
 בְּסִבְלָתָם וַיִּבְּן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֵת
 פְּתָם וְאֵת רַעְמִסִּים: יב וּבְאֲשֶׁר יַעֲנֶנּוּ אֹתוֹ בֶּן
 יִרְבֵּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

מבאישיין בדיל לענואהון
 בפלחנהון ובגו קרוי בית אוצרא
 לפרעה ית פיתום וית רעמסס:
 יב ויבמא דמענן להון בן סגן וכן
 תקפין ועקת למצראי מן קדם בני

שפתי חכמים

בסבלותם: פ דק"ל הל"ל ויבן את פיתום ואר רעמסס לעירי מסכנות לפרעה ומדכתיב
 ויבן ערי מסכנות לפרעה ש"מ שבנויות היו אלא וגו' (רא"ם): צ ר"ל דק"ל דבפסוק
 משמע מתוך שהיו מענין אותן לכך היו רביץ וכי לא סגי בלאו הכי וע"ק דאדרבה עיני
 ממעט פריה ורביה ועל זה פירש בכל כו' ר"ל לא היו מענין אותן אלא מחשבתן היה
 כן: ק כיון דכין ירבה קאי אמחשבת המקום ומחשבת המקום שירבו תמיד וא"כ קשה
 למה כתיב ירבה לשון עמיד לכן פירש כן רבה וכן פרץ שהוא ל' הוה תמיד: ר דק"ל

רש"י

מסים. לשון מס, שרים שגובין מהם המס. ומהו המס,
 שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלתם.
 של ע מלרים: ערי מסכנות. כתרגומו, וכן לך צא אל
 הסוכן הזה (ישעי' כב, טו.), גזבר הממונה על האולרות

(שמו"ר א, יז): את פתום ואת רעמסס. שלא היו ראיות מתחלה לכך, ועשאוּם פ חזקות וזכורות לזכור: (יב) ובאשר
 יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות, צ כן לב הקב"ה להרצות ולהפריץ. בן ירבה, כן רבה ק וכן פרץ.
 ומדקשו, רוח הקודש אומרת כן, אחס אומרים פן ירבה, ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קלו ר בחייהם. ורבותינו דקשו,

אור החיים

מועטים צערך המלריים ונטו ערפס, ומה שאמר הכתוב הבה
 נתחכמה אינו על פרט השעבוד אלא על פרט אחר, וכמו כן אמרו
 ז"ל (סס) שהיה על שקוע הבנים בים כאמור בדברייהם.

עוד נראה דקדוק עוד אומרו למען ענותו וגו' שלא היה צריך
 והדבר מובן שהוא למען ענותו מתכוונים. עוד אומרו
 בסבלותם מה צא למעט. אכן נראה שנתחכמו עליו להשתעבד
 דכך זה, כי פרעה מן הסתם יהיו לו בונים עמים לשבת והרבה
 עובדים עבודות הכריבין למלכות מהמלריים עצמם ומהזולת,
 והאנשים ההמה יקראו מס כמו שאמר הכתוב (מ"א ה') ויעל המלך
 שלמה מס מכל ישראל, ויעץ עצה לשום על ישראל שיהיו הם שרי
 אינו פחיתות ולא דלות לישראל ואינם יכולין למאן וכוונתם בזה הוא
 לערמה למען ענותו לעם ישראל בסבלותן של המסים שהם עובדי
 עבדות כשלא יוכלו לעבוד עבודתם אשר שמו עליהם בחוספת
 מרובה ממה שיוכלו שאת יטורכו השרים להצטרף עמהם לעבוד
 עבודתם להשלים חקם, שלא היו מכירים בחוק העבודה אלא לשרים
 שהם ישראל שהם הם הממונים, וזו היא חכמתם שבאמצעות ערמה
 זו הכניסום בסבלות, והוא אומרים ז"ל בתחילה בפה רך היו לשרים
 ואח"כ לעבדים ויבן ערי וגומר:

יב ובאשר יענו אותו בן ירבה וגו'. מה יערב נעימות הכתוב
 על פי מה שכתב בזוהר (ח"ב ל"ה): בפסוק (קהלת ח')
 עת אשר שלט האדם באלים לרע לו, כי באמצעות העינוי והארות
 תצטרך בחינת הטוב מהרע ותסמך אל חלק הטוב ותצטרך בחינת
 הרע מחלק הטוב ותסמך אל בחינת הרע, וב' פרטים אלו רמוזים
 באומרו לרע לו והוא עצמו שאמר הכתוב וכאשר יענו אותו כן
 כשיעור העינוי היו מולאיים ומצרכים חלק הטוב ומתרבה חלק
 הטוב וכן יפרוץ. או ירמוז וכן יפרוץ שהיה נפרץ ממנו חלק הרע
 שהיה דבוק בו, והוא הליכוף אשר לרף ה' אותם כבוד הברזל
 במלרים. וכפי פשט הכתוב יראה כי קשהו המלרים מרבים לענות
 היה ה' מרבה את ישראל כדי שיהיו נעזרים על העבודה והיה נותן
 בהם כח, והוא אומרו בן ירבה לשיעור אשר יספיקו העובדים

מתרבים ביותר מהרגיל אף על פי כן ועלום ממנו הגם שאין בהם
 הריבוי, ומן הראוי הם היו ראויים להיות חזקים יותר מהם, ומעתה
 בהכרח להתחכם עליו, וכפי זה היצת ממנו חוזרת אל עלום ולא
 לאומרו רב כי בסמוך הוא אומר פן ירבה.

עוד יראה באומרו רב ועצום מובנו פי' גדולתם וריבויים מהם
 היה, והכוונה בזה כי צא להודיע אותם כי יש להם חוב בישאל, ונתכוון
 להקדים טענה לכל יאמרו אליו עמו או כל רואה מעשיו
 נכריים כי באיזה כח יעמוד ויקח עם אחד השוכן בקרבו ויעבוד בו
 עבדות עבד, לזה אמר הנה עם בני ישראל זה עצמו ובשרו
 משלנו הוא כי אנו החיינו אותו בשני רעב וכל מה שנתרבה ממנו
 הוא ג"כ כי בע' נפש צא לגור בארץ, ומעתה יחזיק בישראל בחזקה
 שעמה טענה ויתחכמו לו לעשות לו כטוב בעיניהם.

עוד יראה כי הלא תמאכ כי כל המלכים וגדולי העמים יתחכמו
 לפאר מלכותם בעם מכובד ומה גם בעם ישראל כי גם ומעלה
 מיוחדת לו, ואין לך אומה ששלטה בישראל שלא היתה מעולה על
 כל האומות בסוד (איכה א) היו צריה לראש, לזה אמר מלך חדש
 הגה בני ישראל המכובדים הם הם העיקר במלכות יותר מהמלרים
 ובהם הם מתכבדים וכי יאלו מהעיר תהיה העיר פחותה ובזויה לזה
 הבה נתחבמה לו וגו' פן יאל מהעיר באמצעות סיבה כי
 תקראנה מלחמה ויקוץ מהמלחמה וילך לו, ואז אין אנו יכולין
 למונעו כי ילחם בנו בהצטרפות מלחמה הלוחמת עמו:

יא וישמרו עליו וגו'. כאן הבן שואל מה חכמה נתחכמו בזה אין
 זו חכמה אלא רעות וחאיפות. עוד איך מלאם לבם
 בתחילת השעבוד לשום עליהם שרי מסים. ועוד איך בני ישראל נטו
 ערפם לעבודת עבודה נכריה בחומרם ובלבנים. והנה רז"ל שאמרו
 (סוטה י"א). כי היה הדבר בהדרגה בתחלה בפה רך ולבסוף בפרך,
 ומן סדר הכתובים משמע כי בתחלה שמו עליהם שרי מסים,
 ולדבריהם ז"ל צריך לומר כי קדמו דברים לשומת שרי מסים. והנה
 לפי מה שפירשתי בפסוק רב ועלום ממנו כי סוברים שיכולין
 להשתעבד בהם בעד הטוב שעשו להם בשני רעב אפשר שבאו
 עליהם בכח ואל תיכף ומיד, ושעבדום וישמרו עליהם שרים ואז היו

יונתן בן עוזיאל

ז

וּמִן בְּתֵר פְּדִין יִפְקֹדן לְהוֹן מִן אַרְעָא: יֵא וְשׁוֹן עֲלִיהוֹן רַבְרַבְנִין מְפַלְחִין מִן בְּגִלָּל לְמַצְעָרָא יִתְהוֹן בְּשַׁעְבוּדְהוֹן וּבְנִיין קוֹרְיִין תְּלִילִין לְשׁוּם בֵּית אוֹצְרוֹי דְּפָרְעָה יֵת טְאָנִים יֵת פִּילוֹסִין: יֵת וְהִיכְמָא דְמַעֲנִין לְהוֹן הִיכְדִין הוֹן סָגְן וְהִיכְדִין הוֹן

בעל הטורים

יֵא עֲנוּתוֹ. ב' במס' הכא ואידך גבי אמנון ותמר לומר לך מה התם בענין תשמיש אף כאן היו מענים אותם כדי למעטן מתשמיש לבטלם מפריה ורביה: רעמסם. ראשון מתרוסס:

אור החיים

בעבודה וגם ה' נתון צהם כח לשיעור אשך יתמעט מכתם מהעניו. וכשכרו המלכים כן היו מעבדים אותם צפכך כתרומתו בקשיו:

רמב"ן

ועלינו מן הארץ והם יירשוה. לשון רבינו שלמה. ואם כפירוש הרב היה אומר "ועלה על הארץ", כי כן הלשון בלוחמים: עלה נבוכדנצר מלך בבל (מלכים ב' כ"ד א), על כל ערי יהודה הבעורות וילכדם, ויתפשם (מ"ב יח א), עלה רצין מלך ארם ירושלם למלחמה (ישעיהו ז א). ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה, ירמוז לארץ גושן:

ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בו, ועלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו, ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו. והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים (להלן לב א), אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות (ירמיה כג ה). וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הושע ב ב), שישמו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה:

(יא) (א-י"ד) שרי מסים למען ענותו. שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך, ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו מהם כרצונם אנשים לפי העבודה, חליפות, חרש או יותר יהיו בבנין המלך, ושאר הימים בביתו:

בלי יקר

וירבו ויעצמו במאד מאד. הל"ל מאד מאד מהו במאד, אלא שרצה להורות שנעשו עשירים גם בממון שנקרא מאד כמ"ש (דברים ו.ה) ובכל מאודיך. ז"ש ויעצמו במאד היינו בממון שנקרא מאד, באותו מאד נתעצמו מאד, ולפיכך חשב פרעה להביאם לידי עוני כמ"ש וישמו עליו שרי מסים, כי ע"י המס שיתנו יבואו לידי עוני, וע"כ נעש פרעה כי הבנין גרם לו להתמסכן, שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה וכארז"ל (יבמות טג.) העוסק בבנין מתמסכן.

ותמלא הארץ אותם. הל"ל ותמלא הארץ מהם מהו אותם אלא שהארץ גרמה להם לפרות ולרבות כמו שביארנו למעלה על פסוק וידגו לרוב בקרב הארץ (בראשית מח.טז) בקרבה ממש כארז"ל (שמו"ר א.יב) שהיו המצרים מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע והיו חורשים על גבם, ואח"כ מצבצים ועולין שנאמר (יחזקאל טז.ז) רבבה כצמח השדה נתתיך כו', ולפי זה אלמלא לא היתה הארץ מכסה אותם לא היו רבים כ"כ, וא"כ הארץ גרמה להם שהיו מלאים כל כך, לכך לא אמר שהם היו ממלאים את הארץ אלא הארץ היתה ממלאה אותם, ונוכל לפרש עוד לשון וישרצו שאחר שמת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הצדיקים שהיו מגינים עליהם, מאז נעשו שפלים כשרצים וזחלי עפר בעיני המצריים לכך נאמר וישרצו.

ויוקם מלך חדש על מצרים וגו'. לשון קימה לא מצינו במלך, כי הל"ל וימלוך מלך חדש על מצרים מהו ויקם, ונראה לפי שלשון קימה שייך במי שקם על רעהו להרע לו, כמ"ש (בראשית ד.ח) ויקם קין על הבל אחיו ויהרגוהו. וכתיב (דברים כב.כ) כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, כך מלך ערין זה ע"י התחבולות אשר חישב לעשות לישראל נגד רצון האל ית', אע"פ שראה כי ה' עמהם במה שהיו פרים ורבים שלא כדרך העולם, מ"מ רצה להתחכם לו יתברך, ועי"ז גרם שהשיב ה' עמלם בראשם ע"י המכות עברה וזעם

הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור, אבל אמר לעם כאשר ימצא כל אחד ילד יהודי שליך אותו ביאור, ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם, כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו (להלן ב ג):

ונראה שעמד זה ימים מעטים, כי בלדת הארץ לא היתה הגזרה, וכשנולד משה נראה שנתבטלה, אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן, או כאשר נשמע כי מאת המלך נהיה הדבר ביטל אותו, או שהיה על פי האצטגנינות כדברי רבותינו (שמו"ר א כט), כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם (להלן ה כא), כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו, וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל, לא יצטרכו עוד לעשות במרמה:

ועלה מן הארץ. על כרחנו. ורבותינו דרשו (סוטה יג שמו"ר א' ט) כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, כאילו כתב

וישמע אלהים, אבל בלשון אחר אין שם ראובן מורה על ראה ראיני וכן כולם, ובזכות שהיו גדורין מעריות ע"כ לא היו ראויין להיות בין המצרים שטופי זמה שנאמר בהם (יחזקאל כג.כ) וזרמת סוסים זרמתם, ולפי שלא היה בהם לשון הרע והיה פקוד אצלם וישאלו אשה מאת רעותה, ע"כ נגאלו, כי אלו לא היה הדבר פקוד לא היו משאילים להם כלום, ואז לא היה אפשר לגאלם כדי שלא יאמר אותו זקן ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל, כי אע"פ שמת יוסף והיה השעבוד קרוב לבא מ"מ רושם הגאולה נשאר קיים, כי אלו שמותם עמהם באו לשעבר, ועמהם המה הבאים גם עכשיו כי לא נשתנו שמותם, וזה ראייה שגם לשונם לא שנו דאל"כ אין נפקותא במה שלא שנו שמותם.

איש וביתו באו, שהיו גדורים מעריות כי כל אחד דבק באשתו ולא באחרת, ועוד שנשאו להן נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו נשים מן המצריות שטופי זמה. ואח"כ פרט ראובן שמעון כו' כי אלו השמות מורים על הגאולה.

ויהי כל נפש. קרא לע' נפשות נפש אחד, לרמוז שהיה שלום ביניהם מתוך שלא היה בהם לשון הרע ודלטורין כאיש אחד שלבא לפומא לא גלי כך היה הדבר פקוד אצלם כל י"ב חודש, ואולי שגם מטעם זה נאמר יוצאי ירך יעקב, לומר לך מה ירך בסתר אף אצלם היה הדבר בסתר.

ובני ישראל פרו וישרצו. לפי שכבר הזכיר שיוסף מת וכל אחיו וכל הדור ההוא, אבל מיתת יעקב לא הזכיר לפי שיעקב לא מת, וזה הזכות שהיו בני ישראל, היה קיים לעולם, ע"כ אמר ובני ישראל מצד היותם בניו של ישראל פרו וישרצו וגו', ומ"ש בני ישראל ולא בני יעקב לפי ששם יעקב גופניו וישראל רוחניו, כי כבר נסתלק החומריות מן יעקב.

יג וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךָ: יד
 וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר
 וּבְלִבְנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל
 עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בְּפָרְךָ: טו וַיֹּאמֶר
 מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֹדוֹת הָעֵבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם
 הָאֶחָת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה: טז וַיֹּאמֶר

יִשְׂרָאֵל: יג וַאֲפִלְחוּ מִצְרַיִם יָת בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּקִשְׁיוֹ: יד וַאֲמַרְרוּ יָת
 חַיֵּיהוֹן בְּפִלְחָנָא קִשְׂיָא בְּשִׁינָא
 וּבְלִבְנִין וּבְכָל פִּלְחָנָא בְּחִקְלָא יָת
 כָּל פִּלְחָנְהוֹן דְּאֲפִלְחוּ בְּהוֹן
 בְּקִשְׁיוֹ: טו וַאֲמַר מֶלְכָא דְּמִצְרַיִם
 לְחִיָּתָא יְהוּדִיָּתָא דְּשׁוּם חִדָּא
 שִׁפְרָה וְשׁוּם תְּנִיָּתָא פּוּעָה:
 טז וַאֲמַר כִּד תְּהוֹן מוֹלְדָן יָת

שפתי חכמים

שאמרו מפני בני ישראל והלא לא היו ישראל בפניהם כל שעה אלא בארץ גושן היו רחוק מפניה ועמו לכן פי' קצו בחייהם של עצמן כשהיו מזכירין את שם ישראל מהרש"ל יותר נ"ל דרש"י דייק מדכתיב בפני דלא הל"ל אלא ויקצו בבני ישראל: ש שיש דגש בלמ"ד מילדות ול' קל שהוא בלא הגישה למ"ד: ת שובר ל' קל ומשבר לשון כבד ופירושים שוה וכן דובר ומדבר נמי כן הוא: א דכתיב בסמוך יעש להם בתים ופירש"י בתי חנונה ובתי לוייה ומלכו' ולא מצינו שיצאו מאשה אחרת אלא

רש"י

כקואים היו בעיניהם: (יג) בפרך. צעזעה קשה המפרכת את הגוף ומשכרתו: (טו) למילדות. הוא לשון מולידות, אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד, ש כמו שובר ומשכר, ת דובר ומדבר, כך מוליד ומילד: שפרה. זו על שם שפועה ומדברת והוהה לולד, כדרך הנשים המפייכות

אור החיים

יד וימררו את וגו'. אומרו בעבודה קשה פירוש צעזעה שהיא קשה מאל עמלה פני' צמועט ממנה והוא עבודת חומר ולבנים ועבודת שדה. ואומרו את. כל עבודתם וגו' כי לא תאמר שהרפו ידם מהם משיעור הבניין שקצבו להם מקודם אלא שקצבת עבודה ראשונה במקומה עומדת והוסיפו להם כמו שתאמר שאחר ששמו עליהם כך וכך שיצטו בכל יום אחר שיהיה החומר והלבנים מוכנים לפנייהם הוסיפו עליהם לעשות הכנת החומר והלבנים וכל עבודת הכנת הבנין ולא הקילו מאל זה שיעור עבודה ראשונה אשר עבדו בהם בפרך אלא אחת עמה, וזה מהתחכמות פן ירבה, ואף על פי כן לא הועילו להמעיטם כי נחרבו בני ישראל והספיקו לדבר זה, ואשר על כן

ויאמר מלך מצרים וגו' להמית הזכרים:

טו ויאמר מלך וגו'. הגם שכל המעשה האמור צענין אמר לשון רבים דכתיב וישמו וכאשר יענו וגו' ויעבדו וימררו כי לא המלך לבדו עושה אלא הוא ועמו, דבר זה עשאו המלך לבדו כדי שיהיה הדבר צדוד שלא ירגישו העבדיות להסתיר הריגוס ואלא ירחיקו המילדות מילד אותם כאשר אבאר בסמוך: למילדות העבריות וגו'. כדרך לענת מה אמר להם צאמיכה זו. ואולי כי הצאמיכה היא שקראו ואמר העבריות אשר שם האחת וגו' כי להיות שצאו לפניו הרבה ולא היה מכיר אלו המילדות לזה קרא בשמותם ליחד להם הדיבור לכך שהיו גדולות של כל המילדות ולזה להטייל הדבר עליהן כי כן דרך השכרה. עוד

בלי יקר

אשר שלח ה' בהם, כמ"ש (שמות יז). הטרם תדע כי אבדה מצרים, ומתוך זה דומה כאילו הוא קם עליהם להביא על המצרים כל המכות ההמה.

ואמר אשר לא ידע את יוסף, כי לא ידע מה שקרה ליוסף, כי אחיו היו משתדלים בכל עוז להאבידו ולבטל חלומותיו ולא הועילו להם כל נכליהם אשר נכלו, כי רצון האל ית' היה עם יוסף לגדלו ודבר אלהינו יקום לעולם, כך פרעה אמר פן ירבה נגד רצון האל ית' שאמר כן ירבה, וחשב מחשבות עליהם ולא עלתה בידו כאשר לא עלתה בידו אחי יוסף, ובכל מה שהיה קם על ישראל אותה קימה היתה על המצרים ועל קודקדם חמתו ירד.

ט הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הוסיף מלת עם כי הל"ל הנה בני ישראל, גם מ"ש ויאמר אל עמו וכי עם כל העם דבר הל"ל ויאמר אל שריו וחכמיו, אלא כך אמר להם פרעה שלא יתכן שיהיו שני עמים מתנגדים דרים במדינה אחת, לכך נאמר ויאמר אל עמו בשביל עמו לומר כי אתם עם מיוחד בארץ, והנה עם בני ישראל כי גם בני ישראל הנה הנם נעשו לעם גם המה, בזמן מועט נעשו עם רב, אע"פ שעדיין אינן רבים ממנו מ"מ הוא עצום ממנו, גבורים בטבע כי כל תאומים דרכם להיות חלשים בטבע וכאן נולדו ששה בכרס אחד ואעפ"כ הם עצומים בטבע יותר ממנו, לפיכך הבה

נתחכמה לו פן ירבה שנוסף על גבורתם בטבע יהיו ג"כ רבים ממנו, ואע"פ שבמלת ירבה עדיין אינו מבואר שהיו רבים יותר מהם, מ"מ חזר וביאר דבריו אחר כך ואמר והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, וכאילו אמר ונוסף גם הוא עלינו, ר"ל כבר המה עצומים ממנו ואם ירבו עוד אז יהיו גם נוספים עלינו, ומלת גם קאי על הגבורה, ומה שאמר על שונאינו כמי שתולה קללתו בשונאיו ואמר שיהיו רבים על שונאינו, ועיקר כוונתו לומר שיהיו רבים עלינו ולא רצ"ל עלינו לתלות הקללה בעצמו, ותלה בשונאיו לומר שיהיו רבים ונוספים על שונאינו, אע"פ שלענין הגבורה תלה בעצמו ואמר ועצום ממנו לפי שזה כבר היה, אבל הריבוי שעתידי להיות לא רצה לתלות בעצמו.

ולפי שרז"ל דרשו (שמו"ר א.ט.) הבה נתחכמה לו, למושיען של ישראל. נראה לפרש שגם תיבת ממנו קאי על הקב"ה, כדרך שדרשו (סוטה לה.) בפסוק כי חזק הוא ממנו (במדבר יג. לא) כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם, כן ועצום ממנו מוסב על הקב"ה וגו' של ממנו בחו"ל, ור"ל שכל חזקו של ישראל נמשך לו ממנו יתברך דהיינו ממקור ישראל, לפיכך הבה נתחכמה לו למקורם דהיינו למושיען.

או יאמר ועצום ממנו ממש. כי הם עצומים ממנו ית', כדאמר

תקפין ואתיעקו מצראי בחייהון מן קדם בני ישראל: יי וְשַׁעֲבִירוּ מִצְרָאֵי יִתְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִשְׁיוֹ: יד וְאֶמְרֶהוּ יִתְ חִיֵּיהוֹן בְּפִלְחָנָא קִשְׂיָא בְּטִינָא וּבְלִיבְנִין וּבְכָל פִּלְחָנָא בְּאַנְפֵי בְרָא יִתְ כָּל פִּלְחָנְהוֹן הוּוֹן מְפִלְחִין בְּהוֹן בְּקִשְׁיוֹ: טו וְאֶמְרֶה דְּמֶן הָהּ חֲמֵי בְּחִילְמִיָּה וְהָא כָּל אֲרָעָא דְּמִצְרַיִם קִיָּמָא בְּכַף מוֹדְנָא דְּחָדָא וְטְלִיא בַר אִימְרָתָא בְּכַף מוֹדְנָא דְּחָדָא וְהָת פְּרָעָא כְּפָ מוֹדְנָא מְטְלִיא בְּגוּהָ מֶן יָד שְׂדֵר וּקְרָא כָּל חֲרָשֵׁי מִצְרַיִם וְתָנִי לְהוֹן יִתְ חוּלְמִיָּה מֶן יָד פִּתְחִין פּוּמְהוֹן יִינִיס וְיִמְבָּרַס רִישֵׁי חֲרָשָׁא וְאֶמְרִין לְפִרְעָה בִּיר חַד עֲתִיד לְמַהֲוֹי מְחִילִיד בְּכַנִּישְׁתְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל דְּעַל יָדוֹ עֲתִידָא לְמַחְרָבָא כָּל אֲרָעָא דְּמִצְרַיִם וּבְגִין כֶּן אֲתִיעַט פְּרָעָה מְלֶכָא דְּמִצְרַיִם לְחִיָּתָא יְהוּדִיָּתָא דְּשָׂמָא דְּחָדָא שְׁפָרָה הִיא יוֹכְבָד וְשָׂמָא דְּתַנְיִתָא פּוּעָה

בעל הטורים

יג בפרך. בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת:

יד בחמר. חסר והוא אותיות ברמ"ח איברים. ד' מיני ענייין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכך היתה כל מכה ומכה של ד' מכות ולמ"ד של ה' מכות חשיב נמי ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך: טו שפרה. ב' במס' מתרי לישני. דין ואידך ברוחו שמים שפרה. כי דרך המילדות שלפעמים שהולד נוצר מת לוקחת המילדת שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הילד ומנפחת בו ומשיבה רוח לילד וזהו שפרה לשון שפופרת. ד"א למה נקרא שמה שפרה שמשפרת, את הולד. אף ברוחו שמים שפרה ע"ש שהקב"ה שפר השמים:

רמב"ן

והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה. ויבן העם ערי מסכנות לפרעה במס הזה, וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם, וגזרו שיעבדו כל מצרים את העם, וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה ימשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו. וזה טעם ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך: ועוד גזרו עליהם עבודות קשות בחומר ובלבנים, כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס בונים הבנין, ועתה נהגו העם בעבודה וצוום שיהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם, ולא יתן להם מבית המלך רק התבן בלבד, ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין, וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה, כגון החפירות והוצאת

בלי יקר

רד"ל (מו"ק טז): אמר הקב"ה אני מושל בכל ומי מושל בי הצדיק שנאמר (ש"ב כג.) צדיק מושל יראת אלוקים שאני גזרו גזירה והצדיק מבטלה ובודאי עיקר כחם ועוצם ידם בעבור שהם דבקים במצותיו ותורותיו ויצורו, ע"כ הבה נתחכמה לו ליתן ריוח בין הדבקים כי ע"י שנעשה אותם רעים וחטאים לה' סר כחם, כמו שפרשו המפרשים בפסוק וירעו אותנו המצרים ויענונו (דברים כו.) כי ה"ל וירעו לנו המצרים אלא נקט אותנו לומר שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה' וע"י זה ויענונו. והנה דברי המפרשים אמת, שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל (כ.ה-ו) ואודע להם בארץ מצרים וגו' איש שקוצי עיניו השליכו וגו', אך בתורה לא מציינו רמז בשעת מעשה לזה ע"כ נ"ל פסוק זה האומר הבה נתחכמה לו היינו בנכליהם אשר נכלו להם, להחטאים, וישימו עליו שרי מסים להעלות מס לכומרי ע"י, כי זה דומה כאילו עבדו ע"י מש, כמו שפירש"י פרשת כי תבא בפסוק ועבדתם שם אלהים אחרים, (כח.סד) לכך נאמר למען ענותו בסבלותם דומה ממש למה שנאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו, שע"י שעשו אותנו רעים וחטאים מצאו מקום לויענונו כי אז יכלו לנו, כך אמר כאן וישימו עליו שרי מסים ליתן מס לע"י למען ענותו כי נמשך מזה שיוכלו לענותם בסבלותם ע"י שסר צלם מעליהם כשיסורו מאחרי ה', ואולי שעל זה נאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. כי כל פסוק זה נראה מיותר, ויכול להיות שרמזו בזה שע"י שהטילו עליהם שרי מסים דומה כאילו העבדו לע"י, לכך נאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך שהעבדו לע"י מתחילה בפה רך ע"י הסתה ופיתוי, ואח"כ בפרך בעבודה ממש ע"י הכרח לפיכך וימררו את חייהם, כי אצל הקב"ה נאמר (שם ל.ב) כי הוא חייך וגו', וע"י שסרו מאחרי ה' מררו את חייהם בעבודה קשה היינו בע"י שהיא קשה ורעה, ואחר כך בחומר ובלבנים ובכל עבודה

בשדה הרי סתם עבודה בשדה אמורה, ואח"כ אמר את כל עבודתם היינו גם עבודה שבעיר, ומה אני מקיים וימררו את חייהם בעבודה קשה, אלא שרמזו על שטמאום בגילוליהם בעבודות זרות וקשות כאמור. ולפי שהיו בכלל מחטאי הרבים שאין מספיקין בידם לעשות תשובה על כן הקשה ה' את לב פרעה ועבדיו, ובוהו הותר הספק אשר נתחבטו בו הראשונים בענין קישוי לב פרעה. (יב) ויקוצו מפני בני ישראל. פירש"י קוצים היו בעיניהם, ורצה לומר שישאל נמשלו בעיניהם לקוץ מכהב ולסילון ממאיר, ואין הלשון משמע כך שהיו נאמר מפני בני ישראל ואיך היו ישראל קוצים מפני בני ישראל, ועוד ויקוצו בשורק לשון נפעל ומוזה נראה שקאי על המצרים ולא על ישראל, ואם רצה לומר שהיה דומה כאילו נכנסו הקוצים בגופם ה"ל ויקוצו מן בני ישראל, ע"כ נראה לי שהמצרים נמשלו בעיני עצמם לקוצים כי מדרך העולם שעוקרין מן השדה הקוצים כדי לטעם במקומם נטיעה משובחת, וכמ"ש (תהלים פ. ט-ט) גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניך ותשרש שרשיה וגו'. רצה הקב"ה ליטע בא"י נטיעה משובחת דהיינו ישראל אשר כרם חמר ענו לה (ישעיה כז.ב), ולעקור משם האומות שנמשלו לקוצים, כך חשבו המצרים אחר שראו רצון האל ית' שעם ישראל פרו ורבו עד למעלה, ודאי רצון האל שיהיו ישראל נטועים בארץ מצרים, והמה יהיו קוצים מושלכים מן הארץ וזה הלאה, כמ"ש ועלה מן הארץ ועלינו מבעי ליה אלא שתלו קללתן באחרים, וז"ש ויקוצו מפני בני ישראל שהיו נמשלו המצרים בעיני עצמם לקוצים המושלכים מן הארץ, מפני בני ישראל שיהיו נטועים במקומם. דבר אחר, ויקוצו מפני בני ישראל. כדמסיק ברבתי פרשה זו (ב.ה) למה נגלה הקב"ה למהשה בסנה, ר' יוסי אומר מה הסנה קשה מכל האילנות וכל ענף שונכס בתוכו אינו יוצא בשלום כו', ע"כ אמר

שמות א שמות

אונקלוס

יהודיתא ותחזין על מתברא אם
 בר הוא תקטלן יתה ואם ברתא
 היא ותקמנה: י וידחילא תחא
 מן קדם יי ולא עבדא קמא דמליל
 עמקן מלפא דמצרים וקמא ית
 בנאי: יי וקרא מלפא דמצרים
 לתחא ואמר להן מה דין עבדתון

**בִּילְדֶכֶן אֶת הָעֲבָרִיּוֹת וְרֵאִיתָן עַל הָאֲבָנִים
 אִם בֵּין הוּא וְהַמֵּתָן אֹתוֹ וְאִם בֵּת הוּא וְחָיָה:
 יי וְהִירָאן הַמִּיֻלְדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ
 כַּאֲשֶׁר דָּבַר אֱלֹהֵן מִלֶּךְ מִצְרַיִם וְתַחֲיִין אֶת
 הַיְלָדִים: שני יח ויקרא מלך מצרים למיילדת**

רש"י

תינוק הזוכה (סוטה יא:): פועה. לשון זעקה, כמו כוולדה
 אפעה (ישעי' מז, יז): (טו) בילדכן. כמו בהולידכן: על
 האבנים. מושב האשה היולדה, ובמקום אחר קוראו
 משבר, וכמוהו עושה מלאכה על האבנים, (ירמי' יח, ג.)
 מושב כלי אומנות יוצר כלי חכם: אם בן הוא וגו'. לא
 היה מקפיד אלא על הזכרים, שאמרו לו אנטגונינו ב
 שעתיד להוולד בן המושקע אותם: וחיה. ג ותחיה:
 (יח) ותחייין את הילדים. מספקות להם מים ד ומזון.
 (סוטה יא): תרגום הראשון וקיימא, והשני וקיימתון, לפי
 שלשון עברית לנקבות רבות, תיבה זו וכיוצא בה משמשת
 לשון פעלו ולשון ה פעלתם, כגון ותאמרנה איש מארי,
 (שמות ב, יט.) לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים, ותדברנה בפיכם, (ירמי' מז, כה.) לשון דברתם כמו ותדברו ו לזכרים, וכן

שפתי חכמים

מיוכבר ומרים והואיל וכן הוא ע"כ צריכים נמי לומר דשפרה היינו יוכבר דהיא היתה
 אמה של מרים דאין סברא לכתוב בתחלה הבת ואחריה האם ופועה היינו מרים: ב
 וא"ת דלמא כדי שלא יפרו וירבו וי"ל דא"כ הי"ל להמית הנקבר שאף אם ימותו
 הזכרים וישארו הנקבות אם ישאר זכר אחד יכול לעבר כמה נקבות. (נח"י) ול"ג
 דא"ס דמשום פריה ורביה לחוד הוא א"כ למה חידש גזרת המילדות דטעמא מאי
 הקפיד על פו"ד משום טענת ונלחם בנו והא כבר נתבטלה בגזרת שרי מסיס אלא שראוי
 וכו' ע"ש באריכות: ג פ"י וחיה הוא ל' זכר כדמצינו בהרבה מקומות והאי וחיה לשון
 נקבה הוא כמו ותחיה ויש חילוק כי זה הטעם למעלה בחי"ת והוא ל' נקבה אבל
 כשהטעם למטה ביו"ד אז הוא ל' זכר כדמצינו במגילת אסתר דכתיב את שרביש הזהב
 וחיה וגם בקהלת אם תיה אלף שנים. א"נ כוונתו דוחיה ביו"ו הופך את התיבה להא:
 ד מרכתיב לא עשו כאשר דבר אליהן ש"מ לא המיתום א"כ ל"ל תו ותחייין אלא
 מספקות וכו': ה ר"ל אין הפרש בין הנסטרות ובין הנמצאות בלשון עתיד. ונראה
 דה"פ דרש"י מקשה על עצמו לפ"מ שפירשתי ותחייין הראשון שהיו מספקו' להם מזון
 א"כ קשה על התרגום למה שינה בלשון דהראשון פ"י וקיימא והשני פ"י וקיימתון
 בשלמא בלא זה הייתי אומר דוקיימתון פ"י שמספקות להם מזון מ"ה שינה אבל לפי
 מה שפירשתי דותחייין א' פ"י מספקות להם א"כ למה תירגם על ותחייין הראשון
 וקיימא לכ"פ לפי שלשון עברי וכו': ו כמו שמצינו ותאמרנה ובמקום אחר מצינו
 ותדברנה שתיבה זו כמו ותאמרנה כי הוא על משקל א' וא"ה פ"י לשון דברתם לשון

אור החיים

הדוך, כי קודם שיוודע הגולד מה הוא אם בן אם בת יראו המילדות
 על האבנים אם בן הוא ימיתוהו ויאמרו טולד מת ולא יניחו עד שיצא
 ועוי' (זעק סוטה י"ג) אלא שיראו על האבנים קודם שיצא לעולם
 אם בן הוא, ומניין ידעו לזה אמרו ז"ל סימן מסר להם, ולזה אמר
 והמיתון בחוס' וא"ו כי מזה ראשונה איה אותן להבחין לדעת אם בן
 הוא קודם שיצא לעולם ויתן קולו, והב' והמיתון אותו בלאחו מצטון
 אמו. ואמרו ואם בת היא וגו' נתכוון גם כן בזה כדי שצאלמעות
 ענין זה לא ירגישו בדבר הגשים היולדות כשיראו שלפעמים ולדוחיהן
 מתקיימין לא יחשדו במילדות והם לא יבחינו כי הורגות הזכרים
 ולא הנקבות. ואולי שטוה עליהם לבד יודיעו הזכר אלא יאמרו
 שהטולד טולד מת שצאלמעות כן יסתר השגד, ובה נתיישבו כל
 הדקדוקים.

יראה שהוא עשה אותן גדולות ושרות בקריאה זו על כל המילדות
 ואשר על כן פרט את שמותן, ולזה חזר לומר פעם אחרת ויאמר
 בילדכן וגו' פ"י שהצווי לא לשתיכן לבד אלא לכל המילדות אלא
 שאלו יהיו עליהם שרות. עוד ירמוז הכתוב לשון גדולה ורוממות על
 דרך (דברים י"ז) את ה' האמרת וה' האמריך והטונה בזה להגיד
 שצאלמעות ענין זה גרם להם פריעה מעלה והתרומומות לב'
 המילדות ועלו במעלה כאמור בסמוך (פסיק כ') וייטב אלהים וגו'
 ויעש להם בחיים בתי כהונה בתי לזיה בתי מלכות בתי נביאות (סוטה
 י"א):

והגה ענה חכמה יעץ פריעה בדבר זה לבד יוכלו עלות מהארץ,
 והוא כי צאלמעות שיהרגו כל זכר ויתרבו הגשים והן האשה
 טב למיתב ען וד ויתחברו נשי ישראל עם המצריים ויתחננו בהם
 ומעתה אין מציאות לעלות מן הארץ כשיהיו לעם אחד. גם יפיגמו
 הנפשות הקדושות בערבוב הנפשות הטמאות ויהיו שם עד עולם
 ב"מ. ותמנא שאמרו רז"ל (ויק"ר פ. ל"ב) שלא נגאלו ישראל עד
 שהיו בהם ד' דברים וא' מהם ששמרו עצמם מן העריות, ועל זה
 מפורש בקבלה (שה"ש ד') גן נעול וגו', ואם היו מתחננים עם
 המצריים לא היתה בר מינו תקומה לשונאיהם:

טז ויאמר וגו' וראיתן על וגו'. כריך לדעת לאיזה ענין ראה
 זו ולא היה לו לומר אלא אם בן וגו', ומה גם לדברי
 רבותינו ז"ל (סוטה יא:): שאמרו סימן מסר להם בן פניו למטה בת
 פניה למעלה לא ידעתי למה הוצרך לסימנים אלו. עוד כריך לדעת
 טעמו למה לא גזר על הכל, ואין להאמין עליו כי במדת רחמים
 נהג לשום להם שארית צדקן כי שורשן שורש אכזרי הוא. עוד קשה
 אומרו והמיתן אותו בחוס' וא"ו מצלי מעשה קודם לדבר. עוד
 למה הוצרך לומר ואם בת היא וחיה כיון שפריעה לא גזר אלא
 על הזכרים שפישטא שלא יבקשו המילדות לעקור את הכל.
 אכן רשע זה נתחכם כדי שפעלה בידו העצה, כי מי זאת האשה
 אשר תזמין עצמה למילדת להרוג בניה, לזה נתחכם ואמר לכן
 שיתנהגו בסדר זה ויעשו בהעלם דבר ולא ירגישו היולדות על זה

היא מְרִים בְּרָתָהּ: טו וְאָמַר פֶּד תְּהוֹיִין מוֹלְדָן ית יהודייִתָא וְתִסְתְּכִין עֲלוֹי מִתְבָּרָא אִין בִּיר דְכָר הוּא וְתִקְטְלוֹן יְתִיה וְאִין בְּרָתָא נוֹקְבָא הִיא וְתִתְקַיִים: יז דְחִילָא חִיִּיתָא מִן קָדָם יִי וְלֹא עֲבָדוּ הֵיכְמָא דְמִלָּל עֲמַהוֹן מְלָפָא דְמַצְרַיִם וְקִימָא ית בְּנֵי־אִי: יח וְקָרָא מְלָפָא דְמַצְרַיִם לְחִיִּיתָא וְאָמַר לְהוֹן לְמָה דִּין עֲבָדְתוֹן ית פִּתְגָמָא הֲדִין וְקִימָתוֹן ית בְּנָא: טז וְאָמַרְן חִיִּיתָא לְפָרְעָה

בעל הטורים

טז על האבנים. ב' במסורה וראיתן על האבנים וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאי' ר. בפ"ק דסוטה סי' גדול מסר להם בשפה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע. ד"א מה ענין זה ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר:

יז המילדת. בגי' יוכבד בת לו': כאשר דבר אליהן. בגי' שתבען:

יח במסורה דין ואידך עשיתן תועבה ביחזקאל כדאי' בפ"ק דסוטה שפרעה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו דמצינו גבי עריות דכתיב כי את כל התועבות האל: ותחייזן. ב' בהאי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון:

אור החיים

רועשת לבל עבור עליה ובאורך הימים אחר הגזירה היא רופפת, ולזה הודיע הכתוב כי האלקנות הללו בטלו גזירת מלך סמוך לגזירה, והוא אומרם ולא עשו ואימתי כאשר דבר כמו שתאמר כי צעת שילאו משם והיו מילדות לעצמות לא עשו וגו' והלכנה ספקו מזון לאין נכון ובטלו דבריו סמוך לגזירה, ושיעור כאשר דיבר כשיעור (בראשית כז ט) כאשר כלה יחאך לצדך:

יח מדוע וגו' ותחייזן וגו'. לריד לענת מה הוא המעשה שעשו שעלו הוא אומר מדוע עשיתן, ואם שלא המיתו את הילדים זה יקרא שלילת המעשה והיא לריד לומר מדוע לא עשיתן. עוד לריד לענת אומרם ותחייזן, ואם על סיפוק המזון לילדים הוא אומר כמו שפירשנו בצאמרו ותיראן המילדות וגו' ותחייזן וגו' אם לזה נכתבו מה מענה בלשון המילדות על זה והרי הן מורדות במלך. ואולי כי לא ידע פרעה צירוף שהיו מספקות מזון לילדים כי מן הסתם לא יעשו כן בפני המאריים ולבני ישראל אין לחשוד בהם

יז ותיראן המילדות וגו'. לריד לענת למה כפל לומר ולא עשו ותחייזן. ורז"ל (סוטה י"א) אמרו שהיו מספקות מים ומזון. ולריד לענת למה לא היו עושים להם כן מקודם. ואולי שיודיע הכתוב שלא פסקו מהטובה, והוא סיבת היראה שיראו את האלהים אפי' על מניעת הטובה שהיו רגילין להטיב בסיפוק מזון ולא מלכד שלא עשו וגו' אלף ותחייזן.

אז לעולם כי מקודם לא נתנו דעתם על מלואו זו לספק מים ומזון, ואחר שזוה להם פקעה חששו שהיו נחשדים אם ימותו א' מהגולדים שהם הרגוהו, לזה הוליא עצמן מהחשד השתלכו להחיות אפי' מי שימות מיתת עצמו מחסרון הסיפוק. ואולי כי זה רמז בחיבת את האלהים לרבות יליאת ידי חובת חשד בני אדם להיות נקיים מה' ומישראל. וטעם אומרם כאשר דבר כ"ף הדימוי לומר לא הוא ולא דומה לו. או ירצה לומר להיות כי מן הדרכ הוא כשיגזור מלך דבר על כל פנים בתחלת הגזירה דבר מלך חזק ואימת מלך

בלי יקר

עשו כאשר דבר אליהם פרעה, כי אילו היו מסופקים אולי היו מסכימים לגזרת פרעה כי טוב להם שימותו קטנים ממה שילדו לריק ולבהלה ויהיו כל ימיהם בצרה ושעבוד,

ומ"ש ואם בת היא וחייה. שנראה מיותר נראה כדי שלא יבינו אם בן הוא לשון אע"פ, כמו ואם יהיה היובל שפירשו אף אם יהיה היובל, כך יכולין להבין לשון אם בן הוא אף בן הוא שיש בו צורך בעבודה, מ"מ תמיתון אותו ומכל שכן הבת, ת"ל ואם בת היא וחייה.

יז ותיראן המילדות את האלהים. כמ"ש (קהלת ח.ב) אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים. כי באופן זה תשמור פי גזירת המלך כשלא תתנגד לשבועת אלהים, אשר השבע השביע אותנו לשמור כל מצותיו, כך יראו המילדות את האלהים ושמרו את נפשם בסכנה, כי ההריגה היא מן אותן ג' שיהרג ואל יעבור כי מאי חזית דדמא דירך סומק טפי כו' (פסחים כה:) ולדעת רז"ל שאמרו (סוטה יא:) שפרה משפרת הולד ופועה לשון דבור אל הילד, נ"ל בזה מה שדחו את פרעה בקש לאמרו כי חיות הנה בטרם תבא אליהן המילדת וגו'. וקשה א"כ למה נפקא מינה המה מילדות מאחר שהעבריות אינן צריכין להם, על זה אמר הכתוב כמתרץ שאמרו שהמה אינן מולידין העבריות כי חיות הנה, אך עיקר מלאכתם לשפר הולד ולצעוק לו אחר שנולד כבר, ופרעה אמר בילדכן את העבריות וגו', ומזה מצאו מקום אל התנצלות לומר שאנחנו אין מולידין אותם, וע"כ שתקו ולא ענו דבר לפרעה מיד כדי שלא ימנה מילדות אחרות ואיחו דאטעי אנפשיה. לפיכך וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאד. כי זה טובה להם לפי שברוב עם הדרת מלך וממה יצאו מלכים וכהנים כמו שפירש"י על פסוק ויעש להם בתים, וכן טובה לכהנים ולוים שברוב עם נותנין מתנות כהונה וליה.

ויקוצו שנמשלו המצרים לקוצים אלו, שהעוף כשנכנס בתוכו הוא נכנס בנקל וכשרוצה לצאת אינו יכול מפני המדקרות של הקוצים, כך המצרים הכניסום בשעבוד בקלות בפה רך ואח"כ בפרך כי לא הניחום לצאת מן השעבוד, לכן סמך לפסוק ויקוצו ב"פ בפרך שנוכרו ב"פ כי המה ממש מענין ויקוצו שנמשלו המצרים לקוצים כסוחים מפני מה שעשו בבני ישראל לכן נאמר מפני בני ישראל.

יט ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו'. יש אומרים שהמילדות היו מצריות וכאלו אמר למילדות את

העבריות, דאל"כ מאי רבותיה דקאמר ותיראן המילדות את האלהים. ורז"ל אמרו (סוטה יא:) שפרה זו יוכבד ופועה זו מרים כו', ויש להתבונן דלמא אפכא שפועה יוכבד ושפרה זו מרים ומה הגיד לנו הכתוב בזה שנשתנה שם, ונ"ל שפועה לשון דבור וזה מורה ממש על מרים שהיתה נביאה כארז"ל (מגילה יד.) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. שהיתה מתבארת עתידה אמי שתלד בן המושיע לישראל, ובפר' וארא (ז.א) פירש"י שנבואה לשון דבור נגזר מלשון בורא ניב שפתיים. יוכבד היינו שפרה על שם שחזרה לשופרה ונערותה בהיותה בת ק"ל שנה כי אז היתה שופרה מעין שופרה של ימי נערותה, כמו שקרה לשרה וגם נס זה היה מופת שיוולד ממנה בן מושיע לישראל, כי לא בחנם נעשה לה נס זה. ועל כן הגיד לנו המקרא לומר ראה כי נבערה עצת פרעה וכל חרטומיו, כי קרא למילדות אשר נקבו בשמות שפרה ופועה המורים על הגואל שיצא מהם, והם הם מולידי הגואל ואין ימיתו בנייהם ממש, ופרעה לא הרגיש בשינוי שמותם אלו לומר הלא דבר הוא, ועוד הגיד לנו הכתוב שמותם כי המה הוראה על שלא היו מסופקים בגאולה כי היה להם מקום לספק בה כמ"ש ביחזקאל (יחזקאל כ.ח.) ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים, ושמות אלו מורים על לידת הגואל ומטעם זה לא

וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדְּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיִין
 אֶת הַיְלָדִים: יט וַתֹּאמְרֵן הַמַּיְלָדֹת אֶל פְּרַעֲהַ
 כִּי לֹא כִנְשִׁים הַמִּצְרַיִת הָעֵבֶרִית כִּי חַיֹּת
 הֵנָּה בְּטָרָם תָּבוֹא אֵלֶיֶן הַמַּיְלָדֹת וַיִּלְדּוּ: כ
 וַיִּיטָב אֱלֹהִים לַמַּיְלָדֹת וַיִּרְבַּ הָעָם וַיַּעֲצֵמוּ
 מְאֹד: כא וַיְהִי כִּי יָרְאוּ הַמַּיְלָדֹת אֶת
 הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים: כב וַיֵּצְאוּ פְּרַעֲהַ לְכָל
 הַבָּן הַיְלֹדֹד הַיֵּאֲרָה תִשְׁלִיכֵהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲיִין: פ ב א וַיִּלְךְ

ית פתגמא הדין וקיימתון ית בנשיא:
 יט ויאמרא חתא לפרעה ארי לא
 כנשיא מצריתא יהודיתא ארי
 חכימן אנון עד לא עלת לתמן
 חתא וילידן: כ ואוטיב יי לחתא
 וסגי עמא ותקיפו לחתא: כא ונהו
 כד דחילא חתא מן קדם יי ועבד
 להון בתין: כב ופקיד פרעה לכל
 עמה למימר כל ברא דיתיליד
 ליהודאי בנהרא תרמנה וכל

רש"י

שפתי חכמים

ותחללנה אותי אל עמי, (ויחזקאל ג, יט.) לשון עבר חללתם
 כמו ותחללו לזכרים: (יט) בי חיות הגנה. בקיאות
 כמילדות, תרגום מילדות חיתה. ורבותינו לרשו, (סוטה
 יא: ושמו"ר) הרי הן משולות לחיות השדה ז שאינו כריכות
 מילדות, והיכן משולות לחיות, גור אריה, זאב יטרף,
 צפור שורו, איילה שלוחה, ומי שלא נכתב בו, הרי הכתוב
 כללן, ויבדק אותם ועוד כתיב מה אמך n לביאה (ויחזקאל יט, ג): (כ) וייטב. הטיב להם, וזה חלוק בתיבה שיסודה ב'
 אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה, כשהיא בזה כלשון ויפעל, הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמ"ץ קטון, (וא
 בסגול שהוא פת"ח קטון) כגון וייטב אלהים למילדות, וירב צבת יהודה, (איכה ג, ה.) הרבה תאניה, וכן ויגל השארית, (דברי
 הימים ג-ב לו, כ.) נבזרואן הגלה את השארית, ויפן זנב אל זנב, (שופטים טו, ה.) הפנה הזנבות זו לזו, כל אלו לשון מפעיל
 את אחרים, וכשהוא מדבר כלשון ויפעל, u הוא נקוד היו"ד בחיר"ק, כגון וייטב בעיניו, (ויקרא י, כ.) לשון הוטב, וכן
 וירב העם, נתרבה העם, ויגל יהודה, הגלה יהודה, ויפן כה וכה, פנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני, ילך, וישב, וירד,
 וילא, לפי שאינו מגזרתן של אלו, שהרי היו"ד יסוד בהן, ירד, ילא, ישב, ילך, יו"ד אות שליטת בו: וייטב אלהים
 למילדת. מהו הטובה: (כא) ויעש להם בתים. כ בתי כהונה ולויה ומלכות שקרוין בתים, ויבן את בית ה' ואת
 בית המלך, כהונה ולויה מיוכזר, ומלכות ממרים, כדאיתא במסכת סוטה (יא:): (כב) לבל עבדו. אף עליהם גזר, y
 יום שנוול משה אמרו לו אכזבנינו, היום נולד מושיענו, ואין אנו יודעים אם ממרים אם מישראל, ורואין אנו
 שסופו ללקות במים, לפיכך גזר אותם היום אף על המצרים, שנאמר כל הבן היולד, ולא נאמר היולד לעברים, והם

נוכח א"כ גם הכא ותחייין ראשון ל' נסתר והשני ל' נוכח והוא על משקל אחד: ז כ י
 לפי פי' ראשון קשה שאף אם הם בקיאות וכי מילדת אינה צריכה מילדת להולידה.
 רא"ם: ח ר"ל שמדמה כנסת ישראל לביאה: ט ר"ל לעצמו: י ר"ל שהם נמי נקודים
 בציר"י אפ"ה ל' ויפעל הוא: כ לא וייטב לחוד ויעש לחוד: ל מקשים העולם א"כ
 מאי דכתיב הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל שכבר נשבע וכו' מאי נתחכמה שייך
 הא משום איצטגנינו היה זה שצוה להשליך היאור' משום שעתיד ללקות במים. וי"ל
 דלעיל לא צוה אלא על העברים ועל אותו ציווי נאמר מאמר הבה נתחכמה לו למושיען
 של ישראל אבל אותו יום שנוול משה היה ציווי אחר אף על המצרי' שישליכו אותן
 למים כל הנולדים באותו יום לבר וזה היתה בעבור שאיצטגנינו אמרו שילקה במים

אור החיים

בלטורין כאומרם ז"ל (ויק"ר פ"ב) בפסוק ושללה אשה וגו' כי י"ב
 חדשים היה ביניהם דבר זה ולא גילה אדם מעולם, אלא שהמצריים
 הגידו לו שהיו המילדות מספקות מים ומזון לבית הנשים חיות, ודבר
 זה יכולין הגוים השכנים להכיר בדבר כשתכנים המילדת עמה דברי
 סיפוק וידעו גם כן כי הנשים החיות היו בניהם זכרים, לזה אמר
 פרעה מדוע עשיתן את הדבר הזה פי' סיפוק מים ומזון
 שהוא מעשה הגנלה, והן אמת אם לא היו מחיים הילדים הייתי
 תולה כי לבנות אתם מספקים אלא כיון שהסיפוק הוא למקום
 הילדים והילדים הגם בחיים זה כך האות כי להם אתם מספקים,
 והוא אומרם ותחייין את הילדים, ואין זה אלא מעוין שכלי

כזכר, כי הידוע לו בצירור אינו אלא מעשה הסיפוק לבית היולדות:
 יט בי לא בנשים וגו'. כריך לדעת כמה האריך כל כך לשון, ולא
 הספיק לומר לא כמצריות העבריות או העבריות לא
 כמצריות. עוד כריך לדעת מה מענה צפיהם על סיפוק המזון, ורואני
 כי קבל פרעה תשובתם. עוד קשה אומרם וילדו שהיה כריך לומר
 יולדות.
 אבן כוונת הכתוב הוא שהשיבוהו שלא יקה שיעור לעבריות
 מהמיוחדות שבמצריות כי כולן חכמות מכל המצריות, והוא
 אומרם בי חיות הגנה ומילדות זו לזו או אינם כריכין מילדת. ואולי
 שרמזו כי הנשים של בני ישראל היו בהם צ' לימודיות בהשכלה

אָרום לֹא כְנָשִׁיאַ מְצָרִיתָא יְהוּדִיתָא אָרום וְרִיזִין וְחִפְמִיִן בְּדַעֲתִיהֶן הַיְנוּן קָדָם עַד לֹא תִיתִי לְוֹתְהוֹן חִיתָא הַיְנִין תְּלִיִן עֵינֵיהֶן בְּצִלוֹי מְצָלָן וּבְעֵינֵי רַחֲמִין מִן קָדָם אָבוּהֶן דְּבִשְׂמֵיאַ וְהוּא שְׂמַע בְּקָל צְלוֹתְהוֹן מִן יַד הַיְנִין מְתַעֲנִיִן וְיִלְדִין וּפְרָקָן בְּשֵׁלָם: כ וְאוֹטִיב יִי לְחִיתָא וְסָגוּ עִמָּא וְתִקְיָפוּ לְחַדָּא: כא וְתָנָה פִּד דְחִילָא חִיתָא מִן קָדָם יִי וְקָנוּ לְהוֹן שׁוּם טַב לְדָרְיָא וּבְנָא לְהוֹן מִימְרָא דִיִּי בֵּית מְלֻכּוּתָא וּבֵית פְּהוּנְתָא רַבְתָּא: כב וְכַד חֲמָא פְּרַעָה בְּדִין פְּקִיד לְכָל עֲמִיָּה לְמִימְרָא פֶּל בִּיר דְּכַר דְּאַתְלִיד לִיהוּדָאִי פְּנֵהָרָא תְּטֻלוּקְנִיָּה וְכָל בְּרַתָּא תְּקִיָּמוּן: כ ג וְאַזְל עִמְרָם גְּבָרָא דְמִשְׁבֵּט לִוִּי וְאוֹתִיב בְּכִילְתָא וְגִינּוּנָא דְהַלְוִילָא יַת יוֹכָבֵד אֲנִתְתִּיהָ דְתִרְיָד מִן קָדָם גְּזִירְתָּא דְפְרַעָה וְהוּת בְּרַת מֵאָה וְתִלְתִּין שְׁנִין פִּד אַ

לכל כי יוכבד ומרים נתנו נפשם עלינו ועברו פי מלך ועוד להם שזנו ופרנסו משלהם לזה יחשבו עליו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו. וכך גם כן לדרך זה כי לכל שאנו ענפי נשמתו של משה דכתיב (ישעי' ס"ג) משה עמו לזה סבלה יוכבד ועולונו להגן בעדינו ולספק מים ומזון כמשפט היולדים לבניהם, ולדברי המפרשים (רש"י) שהטובה היא עשיית הבתים יש לומר כי טעם שהפסיק באומרו וירב העם שזולת זה אין מקום לבתי כהונה ובתי מלכות כי אם אין עם אין מלך וכהן, לזה הקדים ה' העם ואחר כך עשה להם בתים וגו':

כב ויצו וגו' לבל עמו וגו'. לפי מה שכתבנו כי מתחלה דבר למילדות שיהיה הדבר בכבוד ולא ידעו צנות ישראל, כשלא עלתה בידו עשה הדבר בצפרוס וזה לכל עמו על הדבר כי חשב כי אין נמלט מהם ללד היותם רבים ונכרים שלא ירחמו עליהם, עוד אולי ללד שראה באכזריות כי מושיען של ישראל נולד ועתיד ללקות במים (סנהדרין ק"א). לזה גזר גזירה חזקה ומינה כל איש מלכי על הדבר וזהו אין נמלט מידם, ואומרו לאמר פי' לא שהמלכים הם עצמם ושלטונם אלא שיאמרו לבני ישראל שכל אחד ישליך בנו, והטעם למה שאמרנו שהגזירה היתה ללד מה שראו איכזריותו וכו' מן הסתם יראו הדרך שלקה בו שהוא ע"י ישראל, לזה גזר שבני ישראל הם ישלכו אותו האורה, וכמו שכן היה שיוכבד היא השליכה את משה ביאור.

אז יראה לאמר שהם יאזו לכל שכן על שכותו על הדבר ולא יאמרו כל העם. ויש מרבותינו שאמרו (סוטה י"ג). שגם על המצרים גזר, וזה דרך דרש שביום אחד אשך אמרו לפרעה כי בו ביום וגו' אותו יום גזר על כל עמו. אבל פשט הכתוב אין הדברים אמורים אלא בישראל כי גזירה זו בתמידות היתה והראיה כי יוכבד נתנה משה ביאור אחר ג' ירחים והאלכזריות ראו יום הלידה, ואלו לא היתה הגזירה אלא יום לידת משה והוכר היום ההוא מה מקום לגזור עוד, אלא ודאי גזירה זו על כל הבן הילוד היתה בתמידות

הא' היותם מעיקרם עבריות, והב' שהן עתה מזכירות ובאמצעות זה נתחכמו ב' מיני השכלה, וזה הוא שיעור הכתוב כי לא כנשים הרגילות נמלא הם אלו שהם מזכירות עבריות, וזהו לא תהיה הוכחת הסתירה לא מעבריות ולא ממזכירות כי אלו יש בהם ב' הדרכות והבן, ואומרו בטרם וגו' נחוונו להשיב אם יאמר ולמה לא היו הם מילדות אותם בעל כרחו ללד שהם הממונות מהמלך ואמרו בטרם וגו' פי' כי אנו מתחכמים לבוא אלכל קודם שגייע זמן הלידה כפי חשבונם ליליד אותם ואף על פי כן אנו מוצאים אותם שכבר ילדו כי היוולדות היו מתחכמות להרחיק להם זמן לידתם כי הרגישו דכד, וכל זה נכלל בתצית חיות. ומעתה כפי הגמח זו פרחה לה מעלמה החשדה הגם שיביאו בידם מים ומזון היה לחושבם שעדיין לא ילדו והם באים ליליד אותם וכל מה שיעשו מהוראת חיבה להם אדרכה קשורה וכהגון עושין כדי שיתקרבו ללבבות של היוולדות ולא יהיו נחשדים בעיניהם כרלחניות וימלאו מקום לקיים גזירת המלך להמית הבנים, ואחר שהיו מביאין לחושבן שעדיין לא ילדו כנזכר והיו מוצאים כי כבר ילדו אינו מהמוסר להשיב המובא, וזהו שפה תמה תלונת וחדש פרעה הגם שאלדו דברי הולכי רכיל שאמרנו שהמילדות ספקו מזון:

כ וייטב וגו' וירב וגו'. כריך לדעת מה הוא ההטבה, ואולי שהוא הרשום בסמוך ויעש להם בתים. וקשה אם כן לא היה מפסיק באומרו וירב העם. ונראה שמורינו הכתוב דבר שבאמצעותו רבו בני ישראל, לפי מה שקדם לנו שהיו מספקות להן מים ומזון לזה אמר וייטב אלהים למילדות פי' נתן להם רב טוב ובאמצעותו היה להן יכולת לספק מזון וזהו וירב העם שזולת זה לא יהיה להם לספק לרבים בהפלגה, ואחר כך הזכיר ה' שכרם הטוב שעשה להם בתים.

עוד ירמזו כי בראות ה' יראתם מהאלהים הזמין לידם עשות מצות לאין קץ להרבות שכרם, והוא אומרו וייטב וגו' ומה הוא הטובה וירב העם שזוהו יגדל זכותם כי טולם יחשבו להם כשלא הרגום, ואולי כי לטעם זה זכו משה ואהרן בישראל כי בשלם זוכים

בלי יקר

אח בת לוי. עשה בה ליקוחין שניים כי בזה הפעם ילדה אליה אישה הראשון, ד"ש את בת לוי. (ב) ותרֹא אותו כי טוב הוא. שנתמלא כל הבית אורה שנאמר (בראשית א.ד.) וירא אלהים את האור כי טוב, ומטעם זה הצפינה אותו כי יראה שמה יראו המצרים האור ההוא, וע"י האור יראו גם את הילד ולכן הצפינה אותו יותר מכל הילדים, ועוד שמה ירגישו ביתרון האור כי הוא הגואל המוציאם מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, ואולי חשבה שלכך נברא האור עמו כדי שתלמד ממנו להצפינו כמו האור הראשון שנגזר לצדיקים לעתיד לבא. ומספר שלשה ירחים. רמז שאור התורה היה גנוז עד הירח השלישי הוא סיון, כמו שלמדו מפסוק יצפון לישירים תושיה, (משלי ב.ז) לפיכך לא יכלה עוד הצפינו. ועיין עוד לקמן בפסוק של נעליך מעל רגליך, שמשוה היה משולל מן החומריות מכל

(כב) ויצו פרעה לבל עמו וגו'. ארז"ל (סוטה יב). לפי שהיו אצטגנוני מצרים מסופקים אם יולד הגואל מן העבריות או מן המצריות על כן ויצו לכל עמו, וספק זה בא להם לפי שבאמת נולד מן העבריות אבל נאמר בבת פרעה ויהי לה לבן, ע"כ סברו שמה יהיה בן ממש לאינו מצרית, דוגמת השמש והירח בחלומם של יוסף שהיו הדברים מגיעין עד בלהה. (א) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. פירש"י פרוש היה ממנה כו' ונראה שלמד זה ממה שנאמר וילך איש, ולא פירש מאין הלך ולהיכן הלך, גם מבית לוי, הל"ל וילך איש לוי. אלא לפי שמצינו לשון הליכה בגירושין שנאמר (דברים כד.ב) והלכה והיתה לאיש אחר. והאשה נקראת בית, ולוי לשון חיבור איש לאשה כמו הפעם ילדה איש אלי, לכך אמר וילך איש מבית לוי שהלך לו מן ביתו דהיינו אשתו ומן החיבור אשר נתלוה לה, ואח"כ חזר ויקח